

ОСВІТНЬО-ВИХОВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ЯК ЗАСІБ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

У статті розкрито завдання освітньо-виховного середовища професійної підготовки майбутніх учителів, яке розглядається як підсистема соціокультурного середовища, сукупність спеціально організованих педагогічних умов розвитку особистості.

Закцентовано на особливостях патріотичного виховання студентів в освітньому середовищі педагогічного університету. Виокремлено складові патріотичного виховання майбутнього вчителя у виховному просторі вузу — цілісність, структурність, ієрархічність, взаємозалежність простору і середовища і множинність опису.

Ключові слова: виховний простір, освітньо-виховне середовище, патріотизм, патріотичне виховання, ціннісна орієнтація педагога.

© Жаровська О.П., 2016

Вступ. Українська педагогічна наука нині постала перед необхідністю розробки вітчизняної стратегії професійної підготовки спеціалістів, це спричинене реформами, котрі відбулися в українській системі освіти, вступом до світового освітнього простору, а також прийняттям Болонської конвенції.

Сучасне суспільство потребує компетентних фахівців, котрі здатні до мобільної адаптації у професійній діяльності. Тому постає питання стосовно нових серйозних підходів до їхньої підготовки у вищих навчальних закладах. У державних нормативних документах, у Законах України «Про освіту», «Про Вищу освіту», у «Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті» зазначається, що ВНЗ мають забезпечити загальну професійну підготовку спеціаліста, котра спрямована на певний вид діяльності в існуючих соціокультурних умовах.

Нині питання освіти є пріоритетними і в міжнародних конвенціях та деклараціях. Україна як європейська держава повинна враховувати ці процеси. Тому виникла необхідність у створенні нової концепції освіти, яка б висвітлювала всі ці зміни і була би спрямована на формування таких якостей особистості, що стали викликами нового століття. Модернізація всього суспільства загалом та системи освіти зокрема цілковито залежить від якості педагогічної освіти. Тому першочерговим завданням є створення освітньо-виховного середовища професійної підготовки майбутніх учителів. Для вирішення цієї проблеми необхідно створити механізм реальних змін в педагогічній освіті, розробити загальні стратегії освітньо-виховного середовища педагогічних навчальних закладів, які б включали кожного майбутнього

вчителя до особистісно зорієнтованого, самостійного навчання.

Ключовою умовою підвищення якості освіти майбутніх учителів та їхньої вихованості є ідея формування освітньо-виховного середовища, складовими якого вирізняються взаємодіючі між собою цілі, зміст та організація навчальної діяльності. На рівні «Всесвітніх доповідей з освіти» ЮНЕСКО середовищний підхід у педагогічному процесі визнано за перспективний.

Освітнє середовище є насамперед підсистемою соціокультурного середовища, сукупністю спеціально організованих педагогічних умов розвитку особистості. Це структура, яка включає кілька взаємозалежних рівнів:

- глобальний, тобто загальносвітові тенденції розвитку культури, освіти;
- регіональний, тобто освітню політику, культуру, систему освіти;
- локальний: навчальний заклад, найближче оточення, сім'я (Вовк Л., 1993, с. 112).

Аналіз попередніх досліджень. Підхід до освітнього середовища як до джерела розвитку особистості має давню освітню традицію, що бере свій початок ще у працях Я. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці, Й. Дістервега, К. Ушинського та інших основоположників класичної педагогіки. У цих роботах підкреслюється важливість використання у вихованні самостійної здібності вчитися все життя, використовувати для цього можливості навколишнього світу і зовнішніх обставин. Питання впливу освітнього середовища на особистість були предметом розгляду у практиці неокласичної педагогіки, зокрема в прагматичній педагогіці Дж. Дьюї, вальдорфській педагогіці Р. Штейнера та ін.

У роботах С. Дерябо, В. Панова та ін. освітнє середовище виступає як об'єкт впливу освітньої системи. Спільним для цих авторів є уявлення про існування в освітньому середовищі комплексу можливостей для розвитку, виділення та аналіз компонентного складу середовища, теоретичне обґрунтування можливості типологізації освітніх середовищ (Вовк Л., 1993, с. 112–114).

Дослідження філософсько-педагогічної концепції виховання представлено у працях І. Беха, О. Вишневського, С. Гончаренка, І. Зязюна, В. Кременя, О. Савченко, О. Сухомлинської; дослідження з проблем патріотичного виховання особистості — Г. Васяновича, Г. Ващенко, В. Оржеховської, В. Сухомлинського та ін.

Більшість науковців під освітнім середовищем розуміє багаторівневу систему умов, яка забезпечує оптимальні параметри освітньої діяльності певного освітнього суб'єкта в усіх аспектах — цільовому, змістовому, процесуальному, результативному, ресурсному. Визначаючи поняття «освітнє середовище», дослідники переважно розглядають освітнє середовище конкретного освітнього закладу, що включає в себе сукупність чинників — матеріальних, просторових, предметних, соціальних, особистісних, які взаємодіють між собою, впливають один на одного, «організують середовище» (Братко М.В., 2012).

Мета статті — проаналізувати освітньо-виховнє середовище педагогічного університету як засіб патріотичного виховання майбутніх педагогів.

Виклад основного матеріалу. Сучасна педагогічна наука поряд з синергетичним, особистісно орієнтованим, функціонально-діяльнісним, гуманістичним, компетентнісним підходами активно досліджує середовищно-орієнтований підхід до навчання, що розглядається як психолого-педагогічна проблема. Як базове використовується поняття «навчально-виховнє середовище», що відбиває системні формуючі впливи предметного, соціального й інформаційного оточення. Зокрема, у своїх працях Ю.С. Мануйлов «середовищний підхід» представляє як спосіб організації середовища й оптимізації його позитивного впливу на розвиток особистості школяра. На думку науковця, середовищно-орієнтований підхід у навчанні дозволяє перенести акцент у діяльності вчителя чи викладача з активного педагогічного впливу на особистість учня, спрямувавши в русло активного використання навчально-виховного середовища, у якому відбувається його самонавчання і саморозвиток. За такої організації включаються механізми внутрішньої активності учня, його тісна взаємодія з тим же середовищем (Савченко О.Я., 2005, с. 4–9).

У своїх працях науковці, як правило, досліджують одне із зазначених понять і подають

авторське тлумачення, розкриваючи своє бачення сутності освітнього середовища.

У педагогіку термін «середовище» був введений ще в епоху Просвітництва і розумівся як суспільні, матеріальні та духовні умови його існування, формування і діяльності, що оточували людину. У цьому значенні середовище розглядалося як: макросередовище, суспільно-економічна система в цілому (продуктивні сили, сукупність виробничих відносин і соціальних інститутів, свідомість, релігія і культура конкретного суспільства); мікросередовище як безпосереднє соціальне оточення людини (сім'я, колектив і групи різних рівнів) (Шацький С.Т., 1989).

Оточуюче середовище здійснює прямий та опосередкований вплив на становлення, формування і розвиток особистості. Особистість у результаті своєї взаємодії із середовищем перетворює його та, водночас, змінюється сама. Усі компоненти, в тому числі й особистість, що є включеною в середовище, взаємодіють між собою, взаємодоповнюють та збагачують один одного. Коли йдеться про освітнє середовище, то мається на увазі вплив умов освіти на того, хто навчається (точно так, як і вплив того, хто навчається на умови, в яких здійснюється освітній процес).

Освітнє середовище здатне забезпечувати комплекс можливостей для саморозвитку всіх суб'єктів освітнього процесу.

Поряд із «виховною системою», необхідним та ефективним механізмом розвитку особистості є «виховнє середовище», «виховний простір». Виховнє середовище утворює такий виховний простір, у якому цілеспрямовано здійснюється педагогічно організований розвиток особистості.

Значний науковий доробок щодо проблеми організації виховного середовища залишили Ж.-Ж. Руссо, Д. Дьюї, М. Монтесорі, К. Вентцель, С. Шацький та інші теоретики освіти. Теоретичні засади патріотичного виховання розглядаються у працях Г. Ващенко, О. Вишневського, С. Русової, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського, К. Ушинського.

Виховнє середовище створюється всередині педагогічної дійсності завдяки спеціально організованій діяльності. Створення виховного середовища передбачає внутрішні процеси, пов'язані з вибором пріоритетів педагогічної діяльності, і зовнішні, що передбачають освоєння спільною дітьми та дорослими оточуючого середовища.

Виховнє середовище — середовище безпосереднього і опосередкованого впливу на дитину на макрорівні; сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, що створює умови життєдіяльності особистості, передачі їй суспільно-історичного досвіду людства і національної культури, впливає на формування її фізичних, психічних і соціально-адаптивних

можливостей, процес і повноту творчої самореалізації (Енциклопедія, 2008, с. 95).

Н.Л. Селіванова вважає, що виховне середовище — це результат творчої діяльності, спрямованої на визначення компонентів середовища, виявлення і встановлення зв'язку між компонентами та включення студентів у цю діяльність (Селіванова Н.Л., 2004, с. 242–259). Завдання педагога — організувати середовище в такий спосіб, щоб кожен студент був суб'єктом середовища, міг його освоїти та брати участь у його розвитку.

Виховний простір вузу є різновидом педагогічної системи, оскільки володіє усіма притаманними такій системі ознаками і особливостями. Дослідники виділяють такі особливості системи: цілісність (властивості цілого принципово не зводяться до механічної суми властивостей його елементів, разом з тим кожен елемент у системі має своє місце і свої функції); структурність (функціонування системи обумовлено не стільки особливостями окремих елементів, скільки властивостями її структури); ієрархічність (кожен елемент системи може бути розглянутий як відносно самостійна підсистема); взаємозалежність системи і середовища (система функціонує і розвивається в тісній взаємодії з середовищем); множинність описів (через складність системних об'єктів у процесі їх пізнання можуть бути використані різні схеми, моделі їх опису). З огляду на перелічені особливості, відзначаємо їх наявність у виховному просторі вузу і виділяємо особливості — цілісність, структурність, ієрархічність, взаємозалежність простору і середовища і множинність опису.

Таким чином, системний підхід передбачає виділення особливостей виховного простору вузу і розгляд їх з позицій системоутворюючих зв'язків, ієрархічних відносин, структурних характеристик. Системний підхід дозволяє визначити сутність виховного простору вищого навчального закладу філософським розумінням сенсу виховної системи, а також в цілому сенсу соціальної системи. Вона виражається в поєднанні системоутворюючих елементів і передбачає наявність системних якостей — мети, завдань, відповідних органів управління.

Таким чином, ототожнюючи поняття виховний простір з поняттям виховна система з урахуванням безлічі елементів, що знаходяться у відносинах і зв'язках один з одним, ми можемо розглядати виховний простір вузу як складну соціально-педагогічну систему, структурні елементи якої використовуються суб'єктами освітнього процесу для освоєння і трансляції гуманістичних цінностей. Цілісність виховного простору, як відзначають дослідники, це результат різноманітності як його елементів, так і зв'язків між ними за єдиною педагогічною концепцією. Також цілісність і стабільність виховного простору забезпе-

чуються гнучкістю його структури. У той же час виховний простір не може розвиватися поступально і лінійно, нестабільність і нерівномірність є демонстрацією живого і здатного до розвитку виховного простору.

Відзначимо, що важливими елементами виховного простору вузу є: діяльність, спілкування, пізнання, педагогічний мікроклімат (Роголева Г., 2012).

Виховне середовище вищого навчального закладу загалом та педагогічного університету зокрема відображає усі рівні реформування вітчизняної системи освіти: вступ України до Болонського процесу та перехід на дворівневу систему навчання у вищій школі. Особливо значущим є період навчання в педагогічному університеті, оскільки ті знання, досвід, уміння, які студент набуває в навчальному закладі, сприятимуть професійній підготовці та становленню особистості студента. У цей час вплив сім'ї дещо зменшується, організоване виховне середовище посилює роль самовиховання, підвищується роль студентського товариства; набувають чинності педагогічні закономірності та принципи виховання педагогічного університету.

У центрі виховного середовища — особистість, шлях її становлення — це траєкторія руху в даному просторі. Виховне середовище при цьому характеризується: щільністю (інтенсивністю взаємодії та рівнем емоційних переживань); протяжністю (складається з декількох рівнів: від особистого до державницького); багатовимірністю (середовище включає в себе екологічні, освітні, соціокультурні та інші середовища) (Гаврилін О.В., 2004, с. 260).

Т. Лонгвиновська стверджує, що освітньо-виховне середовище має величезний вплив на суспільну свідомість студентів. За сприятливих умов навчання у ВНЗ у них відбувається розвиток усіх рівнів суспільного становлення. Навчання у вищому навчальному закладі передбачає наявність досить високого рівня передумового розвитку, інших психічних якостей — пам'яті, уваги, сформованих уявлень і переконань тощо. За певного зниження цього рівня можлива компенсація за рахунок підвищеної мотивації, досконалої інтелектуальної праці, продуктивної старанності й емоційного задоволення від освітньо-виховної діяльності. Необхідною умовою навчання студента будь-якого навчального закладу є засвоєння ним змісту освітньо-виховної діяльності, що сприяє ліквідації внутрішнього дискомфорту. Загалом розвиток соціальної спрямованості особистості студента в умовах освітньо-виховного середовища ВНЗ відбувається за такими напрямками: виховання переконаності, професійної спрямованості, розвитку необхідних ознак і якостей; удосконалення особистісних ціннісних якостей,

набуття досвіду; виховання обов'язку і відповідальності щодо визначення позицій майбутньої соціальної ролі; зростання особистісних критеріїв у сфері освітньо-виховної діяльності; самовиховання студентства щодо формування рис, якостей, досвіду, необхідних для майбутнього соціального буття; формування готовності до подальшої практичної соціальної діяльності (Лонгвиновська Т., 2014, с. 121–124).

Виховне середовище сприяє всебічному розвитку та саморозвитку особистості, характеризується суб'єкт-суб'єктною взаємодією. Виховне середовище педагогічного університету регламентується різноманітними нормативними актами (положеннями, наказами, програмами тощо), передбачає виховні дії в часово-просторових межах вузу. Структура виховного середовища педагогічного університету включає в себе діяльність педагогічного колективу (ректорату, професорсько-викладацького колективу), студентства та інших соціальних інститутів (студентське самоврядування, куратори, дирекції-деканати, виховний відділ тощо), які динамічно співпрацюють, створюючи необхідні умови для інтегрованого особистісного розвитку. Механізмом створення виховного середовища стає «подія», яка об'єднує суб'єктів виховного процесу.

Патріотичне виховання учителя розглядається як спеціально організована діяльність з формування особистості громадянина, якому притаманні соціальна активність, духовно-моральні, культурно-історичні цінності, національна самосвідомість, громадянський обов'язок, толерантність, любов до своєї Вітчизни, система патріотичних цінностей, спрямована на вихованців. Патріотичне виховання учителя збагачує педагогічний процес в цілому, надає йому соціальної значущості. Патріотичне виховання студентів педагогічних університетів передбачає взаємозв'язок двох видів виховного впливу: патріотичне виховання студентів як громадян України та під-

готовку майбутніх учителів до патріотичного виховання учнів, яка не лише готує студентів до майбутньої діяльності, зокрема до патріотичного виховання молоді, але й додатково впливає на особистісний розвиток. Патріотичне виховання варто розглядати як складову загального виховного процесу, який передбачає систематичну та цілеспрямовану діяльність з формування патріотичної свідомості, почуття відданості своїй Батьківщині, готовності до виконання громадянського обов'язку та конституційних обов'язків на захист інтересів України.

Одним із найбільш ефективних шляхів формування патріотизму як цінності є створення інтерактивного освітнього середовища, де студенти могли би проявляти себе як громадяни і патріоти, гармонійно проходити рівні самоідентифікації, акумулюючи цінність патріотизму. У межах педагогічного університету можна створити таке середовище, яке формуватиме патріотичну позицію молоді.

Висновки. Отже, створення виховного середовища є важливим завданням для керівників вищих навчальних закладів загалом та педагогічних університетів зокрема, оскільки виховання майбутнього громадянина-патріота здійснюється передусім педагогами. Формування патріотичної вихованості майбутніх учителів можливе за комплексного підходу до організації освітнього простору як інтерактивного середовища, сформованого довкола якої-небудь «референтної» ідеї (у нашому випадку це позитивно забарвлена національно-патріотична ідея). Таке середовище є комплексом сприятливих умов, стимулюючих мотивацію до патріотично направленої діяльності студентів, які одночасно є її учасниками, ініціаторами, організаторами і пропагандистами, і будується на принципах суб'єктності, активності, зацікавленості, добровільності. І тоді діяльність, направлена на формування патріотизму, набуває не стихійного, а свідомого характеру.

ДЖЕРЕЛА

1. Братко М.В. Сутнісний зміст поняття «освітнє середовище вищого навчального закладу» [Електронний ресурс] / М.В. Братко // Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка. Фахове видання Київського університету імені Бориса Грінченка. — 2012. — № 18. — Режим доступу: <http://pedosvita.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/14#.VaaCA7U6A3D>
2. Вовк Л. Освітній процес і становлення національної самосвідомості (історико-педагогічний аспект) / Л. Вовк // Наукові записки: матер. звітно-наукової конф. УДПУ ім. М.П. Драгоманова за 1992 рік. — К., 1993. — С. 112–114.
3. Гаврилін О.В. Виховний простір: основні характеристики / О.В. Гаврилін // Стратегія виховання в освітній системі Росії: підходи і проблеми / за ред. проф. І.О. Зимньої. — М.: Агентство «Издательский сервис», 2004. — С. 260–266. — ISBN 5-98425-009-8.
4. *Енциклопедія освіти* / Акад. пед. наук України; голов. ред. В.Г. Кремень. — К.: Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.
5. Zharovska O. Ukraine. Value — Orientational Component of Patriotic Education of Students in the University / O. Zharovska // *International Scientific Journal EURO-AMERICAN SCIENTIFIC*

COOPERATION: research articles / Responsible editors: Tonkyh S., Pryhodko N., Mintz A. — Hamilton, Canada: Accent Graphics Communications, 2014. — Vol. 5. — 90 p. — p. 61–69.

6. Вплив освітньо-виховного середовища вищого навчального закладу на виховання соціальної спрямованості молоді [Текст] / Т.А. Логвиновська // Наукові записки КДПУ. Серія : Педагогічні науки / ред. кол. : В.В. Радул [та ін.]. — Кіровоград : КДПУ, 2014. — Вип. 131. — С. 121–124.

7. Наукові записки КДПУ. Серія : Педагогічні науки / ред. кол. : В.В. Радул [та ін.]. — Кіровоград : КДПУ, 2014. — Вип. 131. — С. 121–124.

8. *Рогалева Г.И.* О воспитательном пространстве вуза [Текст] [Электронный ресурс] / Г.И. Рогалева // Молодой ученый. — 2012. — № 5. — С. 488–492. — Режим доступа : <http://www.moluch.ru/archive/40/4802/>

9. *Савченко О.Я.* Навчально-виховне середовище сучасної школи: діалог з В.О. Сухомлинським / О. Савченко // Науковий вісник Миколаївського державного університету. Вип. 8. Педагогічні науки. — Ч. I, 2005. — С. 4–9.

10. *Селіванова Н.Л.* Виховна система і виховний простір — ефективні механізми виховання особистості / Н.Л. Селіванова // Стратегія виховання в освітній системі Росії: підходи і проблеми / за ред. проф. І.О. Зимньої. — М. : Агентство «Издательский сервис», 2004. — С. 242–259.

11. *Шацкий С.Т.* Работа для будущего / С.Т. Шацкий. — М. : Просвещение, 1989. — 223 с.

Жаровская Е.П.

ОБРАЗОВАТЕЛЬНО-ВОСПИТАТЕЛЬНАЯ СРЕДА ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА КАК СРЕДСТВО ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

В статье раскрыты задачи образовательно-воспитательной среды профессиональной подготовки будущих учителей, которая рассматривается как подсистема социокультурной среды, совокупность специально организованных педагогических условий развития личности.

Акцентировано внимание на особенностях патриотического воспитания студентов в образовательной среде педагогического университета. Выделены составляющие патриотического воспитания будущего учителя в воспитательном пространстве вуза — целостность, структурность, иерархичность, взаимозависимость пространства и среды, множественность описания.

Ключевые слова: воспитательное пространство, образовательно-воспитательная среда, патриотизм, патриотическое воспитание, ценностная ориентация педагога.

O. Zharovska

UNIVERSITY EDUCATIONAL ENVIRONMENT AS WAY OF FUTURE TEACHERS' PATRIOTIC EDUCATION

The article examines the tasks of educational environment in future teachers professional training which is studied as a subsystem of socio-cultural environment, complex of the specially organized pedagogical terms of the personality development.

Special attention is paid to the features of patriotic education of students in the educational environment of Pedagogical University. The structural elements of the future teacher's patriotic education are distinguished such as integrity, structural property, subsidiarity, interdependence of space and environment and multiplicity of description.

The author singles out the key condition for improving the quality of education of future teachers and their upbringing — the idea of educational environment development the components of which are interacting objectives, content and organization of training activities.

The author examines the concept of «educational environment», «educational space» side by side with the concept of «education system» as necessary and effective mechanism of personality development. The educational environment creates such an educational space in which pedagogically organized personality development is carried out.

The fact that educational environment is created within the educational reality through specially organized activities is observed. The creation of an educational environment provides internal processes related to choice of priorities in educational activities, as well as external ones introducing environment to children community and adults.

Key words: educational environment, educational space, patriotism, patriotic education, teacher's system of values.

Стаття надійшла до редакції 25.10.2016

Прийнято до друку 27.10.2016